

Joona Taipale

Perinne, vastuu ja fundamentalismin vaara

Kun Päivi Räsänen sai maaliskuussa 2026 korkeimmalta oikeudelta tuomion homoseksuaaleja loukkaavista kirjoituksistaan, *Hel-singin Sanomat* veti pääkirjoituksessaan (HS 26.3.2026) psykoanalyysin soppaan mukaan. Ja totta tosiaan, Räsänen 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa käymä lääkärikoulutus osin nojasi psykoanalyttiseen teoriaan seksuaalikehityksestä, normeineen ja vinoutumiseen. Kasvoilleni nousi puna, kun mietin, voiko psykoanalyysi enää vaivaannuttavampaan seuraan tulla vedetyksi: fundamentalistiseen ajatteluun, joka ei uudistu tieteellisen tietämyksen kehittyessä, vaan alistaa jälkimmäisen omille ”totuuksilleen”?

Psykoanalyttisella perinteellä on tässä kuitenkin peiliin katsomisen paikka. Vaikka suhtautuminen esimerkiksi homoseksuaalisuuteen on merkittävästi muuttunut viimeisten vuosikymmenien aikana, psykoanalyttinen perinne on pitkään kamppailut omanlaisensa fundamentalismin kanssa. No joo, saattaa lukija tässä kohtaa huoahata, vuosikymmenten ajanhan psykoanalyysi toki eristäytyi muista tieteistä, psykologisoi sille (ulkoa ja sisältä) esitettyä kritiikkiä ja rakensi muureja oman ajattelutapsansa ympärille. Mutta ei kai tällaista nyt enää nykyään tapahdu? Ei kai kukaan enää pokkana etsi syytä psykoanalyttisten esikuvien ja ”yhteisön vanhimpien” ajattelutapojen kyseen-

alaistamiselle siitä, että kyseenalaistavaa henkilöä ei vain ole vielä analysoitu kunnolla – sillä onhan se jo selvää, että tämä olisi vain vallankäyttöä, joka tekee sipulin ytimen immuuniksi kritiikille ja suojaa sen valta-asemaa? Ja eikös se nykyään ole kaikille päivänselvää, että pelkkä perinteen esikuvien siteeraaminen ei voi millään oikeuttaa klinisiä ja metapsykologisia oletuksia – koska eiväthän vaikkapa Freudin väitteet mitään ikuisia totuuksia ole?

Ei kai tällaiseen fundamentalismiin kukaan psykoanalyysin piirissä enää nykypäivänä törmää? Toivottavasti ei. Sillä jos törmäisi, niin se muodostaisi merkittävän esteen kyseisen oppialan elinvoimaisuudelle, uskottavuudelle ja uudistumiselle.

Yhteisön – minkä tahansa yhteisön – olemassaolo on tasapainottelua identiteetin säilyttämisen ja uudistumisen välillä. Uudistuminen puolestaan on vastuun ottamista perinteestä. Tämä ei tarkoita ensisijaisesti tai pääasiallisesti tuhoavaa liikettä, joka pyrkii muuttamaan jotain muuttamisen itsensä vuoksi, vaan liikettä, joka kumpuaa vaatimuksesta itse kyetä perustelemaan kaikki näkemykset, joiden varaan rakennamme omaa ajatteluamme. Tällainen vastuun ottaminen on äärimmäisen työlästä, ja se onnistuu parhaimmillaankin vain osittain. Rajallisia ihmisiä kun olemme, tapaam-

me tukeutua perinteeseen ja siten menneisiin perusteluihin. Mutta koska näin tekivät osin myös nuo aikaisemmat ajattelijat, joihin niin mieluusti nojaisimme, perinne on kunakin aikana ajateltava – ja siten luotava – uudelleen.

Perustojen kyseenalaistaminen herättää kuitenkin närää. Se saa ennen kaikkea mielihyväperiaatteen ärähtämään: ”Mitä sinä nyt siinä, eikös tämä ollut ihan hyvä näin?!?” Vanhassa ja tutussa pitäytyminen sen sijaan saa lyhytjenteisen mielihyväperiaatteen suorastaan kehäämään: ”Ah, sainpas tämän epävarmuuteni pois minua häiritsemästä, kun vihdoinkin löysin tekstikohdan, jossa Freud sanoo, että noinhan se on! Rakennanpa siis teoreettisen ajatteluni ja klinisen toimintani sen varaan, niin jää muullekin aikaa tässä elämässä!”

Yliopistolla työskennellessäni ohjaan usein opiskelijoita, joilla on tapana piiloutua ”ajattelijoiden taakse”: he perustelevat väitteitään viittaamalla siihen, että joku muukin on sanonut niin, ja he tapaavat ensin häkeltä, kun heiltä kysyy, oliko tuo kyseinen ajattelijoiden heidän nähdäkseen oikeassa. He ehkä mieluummin kiertäisivät kehää, jossa piiloudutaan jonkun toisen ajattelijan taakse, samastutaan tämän näkemyksiin ja sitten perustellaan ”oma” näkemys sillä, että tuo menneisyyden merkkihenkilö ajatteli niin. Tämä kehämäisyys näivettää ajattelua; ajattelun sijaan se on enemmänkin toistamista tai ajattelun imitoimista.

Jos tätä ajatusta soveltaa yhteisölliselle tasolle, niin vaarana on se, että tietty hahmotustapa jatkaa kulkuaan henkilöltä toiselle ilman, että kukaan ottaa siitä vastuuta: kunakin aikana yhteisön jäsenet voivat ”tehdä räsäset” ja perustella omaa ajattelutapaansa sillä, että ”no, tällaista minulle koulutukseni aikana opetettiin”.

Perinteestä voi ottaa vastuun vain ajattelemalla se itse läpi ja, vielä olettamatta sen totuutta, kriittisesti arvioida sitä suhteessa mahdollisimman monipuoliseen saatavilla olevaan tietämykseen. Tämä on kaikkea muuta kuin helppoa. Jos olemme vuosikausia tottuneet

jäsentämään ajatteluumme tietyllä tavalla, vaatii hirvittävästi aikaa ja energiaa ylipäättään pysytellä ajan hermolla ja seurata uusinta tutkimustietoa, mutta vieläkin vaikeampaa on sisäistää tuota monipuolista tietämystä ja sen valossa alituisesti kriittisesti arvioida sitä, kuinka hyvin oma totunnainen jäsenyksenämme on linjassa sen kanssa. Paljon mieluisampi, houkuttelevampi ja vähemmän työläs on niin kutsuttu *vahvistusharha* eli tilanne, jossa katsoimme maailmaa totunnaisten linssiemme (tietyn teoreettisen ja käsitteellisen viitekehäyksen) lävitse, näemme maailmassa tietynlaisia asioita ja sitten käytämme tätä havaintoa vahvistuksena sille, että meillä on päässämme juuri oikeanlaiset linssit.

Perinne voi olla jotain, mitä kriittisesti, uudistuen ja siten vastuullisesti kehitämme ja kannamme eteenpäin – mutta se myös voi olla sokean perustelemisen työkalu. Ja jälkimmäisessä piilee fundamentalismin uhka. Vasta kun kieltäydymme idealisoimasta Freudia ja kumppaneita tyyppinä, jotka ”olivat oikeassa”; vasta kun hahmotamme heidät erinomaisina mutta erehtyväisinä ajattelijoina, jotka olivat aikansa lapsia aivan kuten kaikki muutkin ihmiset; vasta kun näemme heidät ihmisinä, joilla oli saatavillaan paljon kapeampi tieteellinen tieto mielen luonteesta; ja vasta kun sisäistämme ajatuksen siitä, että psykoanalyttinen ajattelutapa antaa yhden rajallisen lähestymistavan ihmismieleen muiden joukossa – vasta tällöin voimme ottaa vastuun psykoanalyttisesta perinteestä ja hyödyntää sen koko rikkautta. Vasta silloin se on jotain, mitä aktiivisesti kannamme eteenpäin ja kehitämme sen sijaan, että vain toistelisimme vanhaa ottamatta siitä vastuuta.

Psykoanalyysi on yksi lähestymistapa ihmismieleen, eikä sillä ole erityisasemaa totuuteen nähden – edes tiedostamaton ei ole sen yksityisomaisuutta. Sen ei pidä piiloutua ulkoa tulevalta kritiikiltä, vaan mennä sitä kohti seuraamuksia pelkäämättä. Paradoksaalista kyllä, nähdäkseni vain tässä suhteellisuudessaan, ja omat rajoitteensa tunnistaen, psykoanalyysi voi säilyttää täyden rikkautensa ja tieteellisen

potentiaalinsa ja ottaa paikkansa yhtenä merkittävänä ihmismieltä kartoittavana oppialana muiden joukossa. Psykoanalyysin kukoistuksen jämakimmät esteet eivät ole kriittisissä äänissä vaan äänissä, jotka haluavat suojata sitä aina niin uhkaavalta Toiselta. Kuten psykisten ongelmien kohdalla, tässäkin haas-

teet eivät ratkea vetäytymällä vaan menemällä kohti. Vaikka lupaavia askelia tähän suuntaan on jo otettu — esimerkkinä SPY:n seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille esittämä julkinen anteeksipyyntö vuonna 2022 — työtä on tehtävä edelleen. Ja sikäli kuin perinne säilyy elinvoimaisena tämä vaatimus uusii aina itsensä.

